

ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНА БОРТЬБА В ПОЛЬЩІ НА ХВИЛІ ПОЗНАНСЬКИХ ЗАВОРУШЕНЬ 1956 року

В статті висвітлюється питання суспільно-політичних зрушень в Польщі в 1956 році, яке кваліфікується як системна криза польського комунізму.

Ключові слова: системна криза, познанські заворушення, "право-націоналістичне відхилення" в партії, Польська об'єднана робітнича партія, "пулавці", "натоліньці", десталінізація.

Лібералізація суспільства, що розпочалася в другій половині 1955 року, змусила комуністичне керівництво Польщі почати політичні, економічні та соціальні реформи. Мета реформ – подолати системні "викривлення" польського комунізму, що викликали обурення і супротив громадян. Кадрові зміни в Політбюро, Секретаріаті та силових структурах, ухвала про амністію політичних в'язнів (найважливіше з рішень лютого – листопада 1956 року) унаочнили лише глибину кризи і обмежені можливості реформування у межах системи. Авторитет Польської об'єднаної робітничої партії (ПОРП) неухильно падав і переріс в антикомуністичну, антирадянську й антисемітську боротьбу.

Звістка про познанські заворушення мобілізувала роботу Політичного бюро ПОРП. 28 червня о 10 годині ранку¹ на його засіданні було прийнято кілька блискавичних рішень:² створити урядову комісію на чолі з прем'єром Юзефом Циранкевичем³; увести в Познань відділи Корпусу внутрішньої безпеки і війська; довести до відома усіх воєводських секретарів про події у Познані; оголосити комунікат і скерувати листи до членів партії; відрядити Стефана Вербловського⁴, Гелену Козловську⁵ та Матеуша Окса⁶ для допомоги керівництву Управлінню сприяння пресі⁷ тощо. Документи нічого не говорять про уповноваження цих осіб, очевидно, що від них вимагали стежити за дотриманням засобами масової інформації лінії партії. Скупий протокол обмежує нас у відповідях на низку запитань: чи розглядалися альтернативні рішення впливу на ситуацію? Чи означало, що війська, стягнуті до Познані, мали наказ стріляти? Чи приймало Політбюро рішення про застосування зброї? Натомість, розуміємо, що влада остерегалася "виходу" ситуації з-під контролю і розповсюдження її по всій території Польщі.

Через кілька днів (30 червня) генерал Станіслав Поплавський назвав познанські події "організованою контрреволюцією", "добре спланованою ворожою акцією", підпільний штаб якої, "скуповував німецьку зброю"⁸. Але вже в липні партійному керівництву довелося поглянути на ситуацію більш критично і визнати, що незадоволення частини робітників спричинене помилками в господарській політиці. Серед інших причин заворушень називали й "послаблення пильності органів безпеки, а, отже, слідом формувалася програма негайного зупинення лібералізації, зміцнення дисципліни, подолання "вискоків" преси, зміцнення органів безпеки, здійснення персональних змін в редакціях газет і журналів, тобто посилення політичного режиму"⁹. Едвард Охав – Перший секретар ЦК Польської об'єднаної робітничої партії – особисто прийняв контроль над Відділом Преси і Радіо. Значною мірою символічний, але істотний сигнал для партії, мало рішення Політбюро про підвищення Казімежа Віташевського до рівня генерала дивізії, незважаючи на те, що його висловлювання щодо ситуації гостро критикували в Секретаріаті¹⁰. Більш тверезий погляд на ситуацію змусив партійне керівництво посилити лінію партії.

Ситуацію ускладнювали непорозуміння в оцінці ситуації, що виникали між Політбюро і Секретаріатом¹¹. Про події в Познані Політбюро інформували генерал Поплавський і прем'єр Циранкевич. Достеменно ми не знаємо змісту їх реляцій. Але за риторикою Поплавського приховувалися лише ідеологічні штампи. 30 червня в Секретаріаті виступав Єжи Моравський – головний редактор газети "Народна Трибуна" ("Trybuna Ludu"). Приводом стала стаття Кшиштофа Волінського "Перші уроки", що вийшла 6 липня, в якій він гостро критикував останні рішення Політбюро¹². Реакція керівництва партії надійшла миттєво. У той же день в Політбюро заявили, що стаття фальсифікує дійсні причини страйку, а головний редактор не може, чи не хоче, дотримуватися лінії партії. Моравського змістили з посади головного редактора, а на його місце призначили керівника Організаційного відділу центрального комітету Валентега Тіткова. Поступово змістили всіх редакторів, які "не вміли боронити лінію партії"¹³.

На липень 1956 року планувалося проведення VII Пленуму ЦК партії. 12 липня Політбюро заблокувало проект ухвали пленуму, що традиційно готувався до початку його роботи. Політбюро затримало також проект, в якому спеціальна комісія, оцінювала виконання 6-річного господарського плану. Шквал критики звалився на вступне слово Едварда Охаба¹⁴. Робота пленуму затримувалася на невизначений період.

Каменем спотикання для керівництва партії була справа "право-націоналістичного відхилення" від лінії партії, що виникла в 1948 році. З цього приводу, 9 травня, з Владиславом Гомулкою¹⁵ зустрілися Зенон Новак¹⁶ і Францішек Мазур¹⁷, 19 травня – Мазур і Александр Завадський¹⁸. В протоколі Політичного Бюро зафіксовано, що "Гомулка тримається власної лінії" (не вказується якої саме). Після доповідей (за вказівкою Політбюро) Замбровського¹⁹, Рапацького²⁰ і Моравського²¹ справа реабілітації В.Гомулки зависла у повітрі. 24 травня поновили у партії його дружину Софію²². 29 травня Владислав Гомулка звернувся до Політбюро з листом, в якому домагався повної політичної реабілітації, поновлення у партії і права виступити на пленумі для остаточного аргументації своєї позиції²³. Лист залишили без відповіді. І тільки в переддень роботи пленуму, призначеного на 18 липня, до промови Едварда Охаба включили абзац про результати розмов з В.Гомулкою. Непомітно відхилили питання реабілітації соратників В.Гомулки – Маріана Спихальського і Гжегожа Корчинського²⁴.

VII Пленум, відомий як найдовший в історії партії. Він працював з 18 до 28 липня 1956 року. Цей факт свідчить про непрогнозовані ситуації, відсутність партійної дисципліни, суперечність поглядів на засудження "культу особи" і неспроможність партійного керівництва адекватно реагувати на пов'язані з ним зміни. На Пленум було запрошено радянського прем'єра Ніколая Булганіна, тому розмова мала характерні тональності; згадували, наприклад, про послаблення інтернаціональних зв'язків між Польщею і СРСР. Противники демократизації говорили про повну підтримку політики радянського керівництва, вимагали розширення повноважень партії і держави.

Увесь комплекс документів не дає відповіді на питання, чи формувалися в керівництві Польської об'єднаної робітничої партії окремі фракції з власною ієрархією і конкретними планами дій. Проте, без сумніву, у самому центрі існував глибинний поділ, в якому вирізнялася група давніх діячів Польської комуністичної партії, пов'язаних сильними передвоєнними комуністичними традиціями. Поділ виникав на ґрунті ментальних розбіжностей і оцінок "сталінщини" і "берієвщини", а особливо – на різниці інтересів, що визначали спосіб реагування на познанські події. Це були група "пулавців" і "натолінська" група. Поступово групи окреслювали ширші уявлення: "пулавці" визнавали хибною систему, "натолінці" – конкретних осіб. Серед "натолінців" переважали особи малоосвічені, які боялися, через реформи, втратити контроль над системою, чи й систему як таку. Перші, більш схильні до теоретизування, ніби погоджувалися на експерименти з управлінським апаратом партії і держави, проте самі вони належали до найвищого істеблшменту партії (у 40-х – 50-х роках), а отже реабілітація "гомулківців" загрожувала їм втратою керівних посад. На той момент ставало все більш очевидним повернення Владислава Гомулки на посаду Першого секретаря ПОРП, але більшість "пулавців" у 1948 році, і пізніше, ініціювали усунення його від влади. Роль підлеглих була для "пулавців" тяжким психологічним рішенням. Тому спосіб подолання кризи бачився ними у впровадженні ліберальних реформ, із забезпеченням суверенності польської партії, а отже – держави²⁵. Уся ця риторика не була оформлена у конкретну політичну програму, бо як

справедливо писали Збіслав Риковський і Веслав Владика: "... демократія є не стільки конкретно політичною програмою, як моделлю політики, певною уявою того, якою вона (політика) повинна бути"²⁶. Серед групи "пулавців" були більш ортодоксальні, котрі не погоджувалися на системні зміни, і молодші – схильні до ризиків і пошуків компромісів.

Заручившись підтримкою Москви, "натолінська" група боронила стару схему політики і готувалися до опанування керівництвом партії. Впевненості додавала підтримка Рокоссовського²⁷, та їх традиційно сильні впливи на місцях. З іншого боку, усі ці фактори, а особливо підтримка Москви, позбавили "натолінців" впливу на суспільство. Тому їх риторика стосувалася лише персональних змін в партії, а на загал виливалася безперервна соціальна демагогія. Свідомі неефективності впливів власного середовища, "натолінці" пробували повернути Владислава Гомулку і, до VII Пленуму де факто були його прихильниками. У липні 1956 року Болеслав Румінський²⁸ підняв питання про анулювання ухвали III Пленуму (1949), котрою Владислава Гомулку виключили зі Центрального комітету партії і позбавили права участі у її керівних органах. Центральний комітет прийняв пропозицію Румінського, натомість ухилився від засудження ухвали про "право-націоналістичну лінію". Отож, як влучно описали Риковський і Владика, питання Владислава Гомулки затиснулося між двома крайнощами: В.Гомулка – це не демократія, або демократія може обійтися без В.Гомулки²⁹.

Остаточне рішення Центрального комітету залежало від висновків Охаба і Завадського, котрі 1 серпня зустрілися з В.Гомулкою. Авторитет В.Гомулки зростав. Того ж дня на засіданні Політбюро В.Гомулку поновили в партії³⁰.

VII Пленум ЦК ПОРП не привів до партійної консолідації чи вироблення спільних програм. Паперові ухвали не долали самої кризи. Керівництво ПОРП, чим раз дужче, залежало від наростаючої хвилі народного невдоволення. Москва і значна частина партійного апарату очікували від керівництва повного контролю над партією, інституціями, суспільством тощо. 11 серпня Політбюро припинило кадрові зміни в Комітеті внутрішньої безпеки, що почалися у 1955 році. Заговорили про повернення в Комітет генерала Вацлава Комара, котрий у грудні 1954 року, разом з В.Гомулкою вийшов із в'язниці³¹.

Здається, що у серпні – вересні 1956 року, керівництво партії не запропонувало ефективних антикризових рішень. У творчих колах і пресі зникли настрої, характерні для 1955 року. На жодному із засідань партійне керівництво не згадувало про робітничі ради, що вже протягом року діяли на фабриках і заводах.

Інтонанції змінилися на початку вересня 1956 року. Політбюро і Секретаріат звернулися до радянського керівництва у справі "розрахунків репараційних надходжень та вирівнювання цін на вугілля, оскільки Польща постачала сировину Радянському Союзові по занижених цінах". Оговорювалося також питання "недоцільності перебування радянських радників при воєводських управліннях безпеки і в департаментах Комітету громадської безпеки". Міністр закордонних справ (від квітня 1956 року) Роман Рапацький – один з поодиноких колишніх пепеєсівців, що залишився у владі, – зреферував проект польської ініціативи щодо роззброєння. За тим Рапацькому належало провести консультації "з радянськими товаришами"³².

Польський репресивний апарат, запущений свого часу В.Гомулкою, був головним засобом примирення незадоволеної громадськості. Наприкінці серпня Політбюро спільно з Секретаріатом розглядали питання покарання учасників виступів. Комісія у складі "товаришів з прокуратури, Комітету безпеки і Міністерства справедливості...", "під наглядом товаришів Замбровського і Матвіна", представили інформацію про учасників виступів. Судовий процес планувалося завершити до листопада 1956 року³³. Наприкінці вересня Матвін інформував керівництво партії, що підсудних будуть захищати професійні адвокати, на їх боці виступає преса, формуючи образи героїв³⁴, а не ворогів, як було зручно системі, та ін.; вочевидь, деякі з сегментів виходили з-під контролю партії.

Особливого розголосу набула справа "самовільного" повернення на свою дієцезію католицького біскупа Станіслава Адамського. У вересні 1956 року біскуп звернувся до Генеральної прокуратури з запитанням: чому ухвала про амністію з квітня 1956 року не торкнулася біскупів, яких позбавили дієцезій. Прокуратура відповіла 26 вересня: "Ухвала про амністію повертає біскупам їх чини", "біскуп Станіслав Адамський має право проживати у

Сталіногородському воєводстві". Отримавши лист, біскуп Адамський негайно повернувся у Катовіце (Сталіногород). Опівночі до нього постукали уповноважені, під арештом вивезли у Варшаву, згодом – до Лїпніц, де він мешкав від 1952 року³⁵. Влада не допустила самочинства. Генерального прокурора Маріана Рибіцького застерегли: "...Керівник відділу Генеральної прокуратури не може давати розпорядження без консультацій з керівництвом прокуратури"³⁶. Питання визнання костелу продовж 1956 року замовчувалося на всіх владних рівнях.

Несформованою виявилася молодіжна політика партії. Після ХХ з'їзду в молодіжному середовищі було "дуже багато цінних думок, що свідчили про пошуки нового змісту і методів організаційної праці". На початку 1957 року Політбюро визнало слушним проведення з'їзду Союзу Польської Молоді (ЗМП) і його реорганізацію – найперше йшлося про скорочення керівного апарату. Керівництво партії висловилося за створення окремої організації харцерів Польщі. Натомість в студентському середовищі заявили про створення окремої студентської організації³⁷, на що керівництво партії відреагувало категоричним "ні". Відцентрові тенденції послабили партійний контроль над ЗМП. В середині вересня делегацію ЗМП прийняв Секретар ЦК³⁸. Розмова точилася навколо радикального виступу Віктора Ворошильського на пленумі Головного управління. Керівництво ЗМП не тільки не відреагувало на нього, а й подало скаргу до Сейму з приводу вилучення тексту з пленарних документів. У протоколі зустрічі не було жодних практичних рішень, усе звелось до звичного: молодь повинна розуміти політику партії, виконувати рішення VII Пленуму ЦК ПОРП³⁹ тощо. Між тим, у великих академічних осередках наростав рух за радикальні політичні реформи.

Небезпечним для системи явищем виявився радикалізація збройних сил. 21 вересня Роман Замбровський інформував про перебіг конференції центральних військових інституцій, де говорили про "демократизацію, стосунки військових з цивільними громадянами, про моральний стан солдатів"⁴⁰ тощо. Основний конфлікт в армії наростав між поколінням молодих офіцерів, підданих, як і решта суспільства, загальній хвилі десталінізації – з одного боку, і військовим командуванням, генералами російської армії – з іншого⁴¹. Від початку листопада 1956 року в польській пресі не вийшло жодної статті з критикою армії⁴².

Робітниче середовище домагалось економічного результату реформ. На великих і малих підприємствах створювалися робітничі ради. Їх очолювали "бунтівні партійні осередки", над якими не тяжів контроль апарату ПОРП. Інтелігенція об'єднувалася в дискусійні клуби, яких у 1956 році налічувалося до 250-ти. В кав'ярнях і приватних квартирах, місцях проходження засідання клубів, формувалася незалежна від влади точка зору на оновлення суспільного життя. Центральний комітет "закидався" резолюціями партійних зборів місцевих осередків з вимогою звільняти всіх, хто гальмує реформи. Молодіжний рух боровся за перехід Союзу Польської Молоді від формальних гасел до цілковито конкретних вимог. На хвилі піднесення, чим далі гучніше, звучали антиросійські та антикомуністичні заклики, про що апарат Центрального комітету і служба безпеки повсякчас довідувалися від інформаторів. Від 4 серпня поширилися чутки про можливе повернення В.Гомулки до влади.

У вересні 1956 року Едвард Охав відправився з офіційним візитом до Пекіну на з'їзд Комуністичної партії. По дорозі затримався в Москві, мав зустрітися з А.Мікояном⁴³. Про що велася розмова невідомо, але, в цілому, обставини візиту були "вдалими". Польські товариші запевнили у своїй вірності Москві й пропагованим нею ідеалам. Пообіцяли реформи у межах системи; в Пекіні заявили про "рівноправність" стосунків з Москвою⁴⁴, заспокоївши китайських товаришів у незмінності комуністичного курсу в братній китайцям Польщі.

Наприкінці першої декади листопада, за твердженням Політбюро, ситуація в партії погіршилася, "з'явилися ознаки кризи: недовіра до керівництва партії, підрив її авторитету, демагогічні вимоги підняття заробітних плат, посилення антирадянських настроїв, поширення контрреволюційних теорійок тощо". В дискусіях у партійних і позапартійних осередках вимальовуються дві групи – ті, що орієнтувалися на західну демократію, й ті, котрі орієнтувалися на демократію соціалістичну. Між ними не було боротьби чи ідеологічних суперечностей⁴⁵.

Після виступу Зенона Новака на VII Пленумі ЦК Польщу накрила хвиля антисемітизму. Новак пропонував "відрегулювати" кадрову політику, тобто зменшити кількість євреїв на керівних посадах. Дискусія дуже швидко вийшла за межі практичного вирішення (якщо це практичне рішення взагалі могло мати місце). У Політбюро нарікали, що між людьми

поширюються плітки, а виносять їх на зовні самі члени Політбюро; в Об'єднаній селянській і Демократичній партіях активізувалися "реакційні елементи"; ситуація в молодіжній пресі – "тяжка".

Причини кризи, як стверджувало керівництво партії, лежать на поверхні: відсутні єдність членів Політбюро, контакт керівництва з партійними масами, авторитетний голос керівництва партії, свою чорну справу робить ворожа пропаганда і т.д. Усі ці твердження, насправді, лежали на поверхні, але були й більш глибокі: антирадянські настрої провокували непорозуміння між керівництвом ПОРП і Об'єднаною селянською партією щодо ціни вугілля на радянському ринку, вищі офіцерські кадри не знали польської мови і не були громадянами цієї держави, радянський посол безцеремонно втручався у внутрішні справи країни. Тому керівництво партії прийняло рішення виправити деякі аномалії польсько-радянських стосунків, змусити вище військове керівництво прийняти польське громадянство, нижчий офіцерський склад зобов'язати вивчити польську мову, а, якщо ні, понизити до стану консультантів, розпочати переговори з радянським керівництвом про репатріацію поляків з СРСР тощо.

12 листопада 1956 року у засіданні Політбюро брав участь В.Гомулка. В розлозі протоколі про деякі зауваження В.Гомулки дізнаємося з виступів "товаришів по партії"⁴⁶. 15 листопада вперше протоколи фіксують виступи В.Гомулки⁴⁷. Прийшов час його повернення до влади.

¹ Archiwum Akt Nowych, Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (далі – ААН, КС ПЗРП), V/42, к. 101.

² Комунікат Польської Агенції Преси вийшов друком в усіх виданнях 29 серпня 1956 року. В "Народній Трибуні" разом з комунікатом було надруковано вступну статтю під назвою "Провокація".

³ Її членами були Едвард Герек, Єжи Моравський, Віктор Клосєвіч.

⁴ Вербловський Стефан (1904 – 1978) – член ЦК, науковий працівник Інституту Суспільних Наук при ЦК.

⁵ Гелена Козловська (1910 – 1967) – член Центрального Комітету (ЦК), заступник керівника Організаційного Відділу ЦК.

⁶ Матеуш Окса (1905 – 1996), заступник керівника Організаційного Відділу ЦК.

⁷ ААН, КС ПЗРП, V/42, к. 101.

⁸ ААН, КС ПЗРП, V/42, к. 103 – 104.

⁹ ААН, КС ПЗРП, V/42, к. 105 – 107; СWP, S. 176 – 177.

¹⁰ ААН, КС ПЗРП, 1674, к. 108. На засіданні 8 і 9 травня у Секретаріаті говорили про "потребу гострої реакції на антипартійні і антирадянські випадки, котрі з'явилися в пресі, про те, що у товариша Віташевського звучали невластиві акценти і неслухні формулювання". Звертали увагу членів партії, що необхідно полемізувати з "публікаціями, котрими прививають ворожі партії погляди" (там само. – S. 285). Див. також: Rykowski Z., Władyka W. Polska próba. Październik N 56. – Kraków, 1989. – S. 157 – 159.

¹¹ ААН, КС ПЗРП, 1674, к. 94.

¹² Poznański czerwiec 1956 / Red. J. Maciejewski, Z. Trojanowiczowa. – Poznań, 1981. – S. 377 – 381.

¹³ ААН, КС ПЗРП, V/42, к. 109 – 110.

¹⁴ ААН, КС ПЗРП, V/42, к. 146 – 147.

¹⁵ Gomułka Władysław (1905 – 1982) – I Секретар Польської Робітничої Партії (ПРП) до 1948 року, член ЦК, віцепрезес Найвищої Контрольної Палати.

¹⁶ Новак Зенон (1900 – 1980) – заступник члена Політичного бюро і член Секретаріату Організаційного Бюро ЦК, керівник Відділу Кадрів ЦК до 26.03.1950.

¹⁷ Мазур Францішек (1895 – 1975) – член БП і СБО ЦК, секретар ЦК.

¹⁸ Завадський Александр (1899 – 1964) – член БП і секретар ЦК, до 10 травня 1949 року віцеміністр; від 6 травня 1949 року голова Центральної Ради Професійних Спілок.

¹⁹ Замбровський Роман (1909 – 1977) – член БП і Військової Організації та секретар ЦК, віцемаршалок Сейму, член Ради Держави, голова Надзвичайної комісії боротьби зі зловживаннями і економічним шкідництвом.

²⁰ Рапацький Адам (1909 – 1970) – член Політбюро ЦК.

²¹ Моравський Єжи (нар. 1918) – секретар ЦК.

²² ААН, КС ПЗРП, 1674, к. 88.

- ²³ Gomulka i inni. Dokumenty z archiwum KC 1948 – 1982 / Oprac. J. Andrzejewski (wł. A. Paczkowski). – Warszawa, 1986. – S. 79 – 80. Тут же більш ранні листи В.Гомулки.
- ²⁴ AAN, KC PZPR, 1674, k. 113, 115, 116.
- ²⁵ Rykowski Z., Władyка W. Вказ. праця. – S. 195 – 213. Див. також Friszke A. Rozgrywka na szczycie. Biuro Polityczne w październiku 1956 // "Więź". – 1996. – Nr. 9. – S. 191 – 193.
- ²⁶ Rykowski Z., Władyка W. Вказ. праця. – S. 205.
- ²⁷ Рокоссовський Костянтин (1896 – 1968) – маршалок Польщі і міністр національної оборони РП (від 6.11.1949).
- ²⁸ Румінський Болеслав (1907 – 1971) – член ЦК, міністр хімічної промисловості до 27.02.1957, від 23.03.1957 – віцеміністр промислового споживання і закупівлі. Відомий як один з найконсервативніших членів ПЗПР. На засіданні КЦ ПЗПР 21 жовтня 1956 року виступав в захист маршалка Рокоссовського, котрого позбавили членства в Політбюро ЦК.
- ²⁹ Rykowski Z., Władyка W. Вказ. праця. – S. 213. Про свої розмови з В.Гомулкою до і після VII Пленуму писав Віктор Клосевич: Gdy wieje wiatr historii... – Warszawa, 1987. – S. 96 – 97.
- ³⁰ ANN, KC PZPR, 1674, k. 121. На засіданні 30 липня Політбюро повернуло членство в партії Маріанові Спихальському – давньому соратникові В.Гомулки. Зенона Клішка поновили на посаді віцеміністра справедливості (затверджено 3.08.1956 р.). Йшлося також про політичну реабілітацію генерала Зигмунда Дашинського та Ігнаці Логи-Совінського.
- ³¹ ANN, KC PZPR, 1674, k. 129 – 130.
- ³² ANN, KC PZPR, V/42, k. 139 – 142; ANN, KC PZPR, 1674, k. 183.
- ³³ CWP, s. 180–181; така пропозиція підтрималася Політбюро 21 вересня 1956 року.
- ³⁴ ANN, KC PZPR, 1674, k. 143. "Товариші Замбровський, Матвін і Ярославський зобов'язані зустрітися з представниками преси для обговорення питання висвітлення ними подій до початку судового засідання".
- ³⁵ ANN, KC PZPR, V/42, k. 146 – 147; Żaryń J. Ostatnie wygnanie biskupa Stanisława Adamskiego (1952 – 1956) // "Więź". – 1988. – Nr. 4.
- ³⁶ ANN, KC PZPR, V/42, k. 146 – 147; CWP, s. 185 – 186. Прем'єрові Циранкевичу належало провести розмову з головою Конференції Єпископату Міхалем Клепачем.
- ³⁷ CWP, s. 169 – 170. Про долю організації харцерів польських пише Кшиштоф Персак. Persak K. Odrodzenie harcerstwa w 1956 roku. – Warszawa, 1996.
- ³⁸ Friszke A. Opozycja polityczna w PRL 1945 – 1980. – Londyn, 1994. – S. 77 – 78, 83 – 91.
- ³⁹ ANN, KC PZPR, 1674, k. 318 – 319.
- ⁴⁰ ANN, KC PZPR, 1674, k. 144.
- ⁴¹ Ця тема найповніше статистично вивчена Едвардом Налєпою. (Nalepa E. J. Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim 1943 – 1968. – Warszawa, 1995). Головним Політичним Управлінням Війська Польського керував відданий "натолинець" генерал Казімеж Віташевський.
- ⁴² ANN, KC PZPR, 1674, k. 149.
- ⁴³ За свідченням Мікояна Охаб повинен був пообіцяти вивести з керівництва Моравського і Матвіна. Про це у: Rozmowy kierownictwa PZPR z delegacją KPZU. Nieznane dokumenty z październiku 1956 r. / Opr. Andrzej Werblan // "Dziś". – 1995. – Nr. 4. – S. 109.
- ⁴⁴ Torajska T. My i Oni. – Warszawa, – S. 100 – 105.
- ⁴⁵ ANN, KC PZPR, V/42, k.153 – 155.

В статтє освещается вопрос социально-политических изменений в Польше в 1956 году, которые классифицируются как системный кризис польского коммунизма.

Ключевые слова: системный кризис, познанское восстание, "право-националистическое искривление" в партии, Польская объединенная рабочая партия, "пулавцы", "натолинцы", десталинизация.

The article deals with the problem of social and political changes in Poland in 1956, which are qualified as the systematical crisis of Polish communism.

Keywords: systematical crisis, Poznan uprising, "right-nationalist deviation" in the party, Polish United Workers' Party, "pulavci", "natolinci", destalinization.